कृषक:

(एतद् शब्दस्य प्रयोग:)

एष: ओडिशाप्रदेश: । शस्यश्यामलक्षेत्राणां सौन्दर्यम् **एतं** प्रदेशं मण्डयति । **एतस्या:** श्यामलताया: मूलं कृषकस्य श्रम: एव । प्रायत: प्रतिशतम् अशीति: जना: कृषिद्वारा जीवन्ति । बहव: नद्य: **अस्मिन्** प्रदेशे प्रवहन्ति । नदी-प्रवाहात् **एतस्या:** भूमि: उर्वरा । कृषक: हलेन भूमिं कर्षति । **एतेन** भूमि: उत्पादनयोग्या भवति । हलं नाम लाङ्गलम् । **एतस्मात्** कृषिक्षेत्रात् धान्य-मुद्ग-माष-कुल्माष-भूचणकादीनि शस्यानि उत्पादितानि भवन्ति । धान्यम् **एतस्य** प्रदेशस्य प्रधानम् उत्पादनम् । अक्षयतृतीयात: **एतस्मिन्** प्रदेशे कृषिकार्यस्य प्रारम्भ: भवति । कृषक: रौद्रतापस्य सहनं करोति । **एष**: श्रावणस्य वृष्टिद्वारा सिक्त: सन् कृषिकार्यं सम्पादयति । शीतकाले आलुक-वार्ताक-पलाण्डु-लसुन-हरित-मूलक-रक्तवार्ताक-शाकादिभि: क्षेत्रं रमणीयं भवति । कृषक: स्वयं कष्टं करोति । पण्यद्रव्याणि विपणीम् आनयति । एतै: पण्यै: अस्माकं भोजनव्यवस्था रुचिकरी भवति । अत: **एतस्मै** कृषकाय नम: ।

''जयतु कृषक: । जयतु सैनिक: ।

मण्डयति, उर्वरा, कुल्माष:, सिक्त:, वार्ताकम्, विपणीम्, पण्यै:

टिप्पणी

शब्दार्थ:

मण्डयति - मण्डनं करोति / भूषितं करोति (ମଣ୍ଡନ କରେ) ।

बहवः - बह्व्यः / बहुसंख्याकाः (बहु-शब्दस्य स्त्रीलिङ्गे धेनुवत् रूपम्)(ବହୁତ) ।

कर्षति - कर्षणं करोति (ଚାଷ କରେ) ।

माषः - व्रीहिः - बिरि इति भाषायाम् (ବିରି) ।

भूचणकः - बादाम इति भाषायाम् (ବାଦାମ) ।

सन् - भवन् (ହୋଇ) ।

कुल्माषः - यावकः (କୋଳଥ) ।

सिक्तः - जलार्दितः (ଓଦା) ।

हरितम् - बन्धाकोवि इति भाषायाम् (ବନ୍ଧାକୋବି) ।

अभ्यासः

पश्यत, उच्चैः वदत -

'एतद्' शब्दस्य पुंलिङ्गे - **प्रथमाविभक्तिः**

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
एषः गजः	**एतौ** गजौ	**एते** गजाः
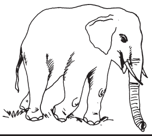	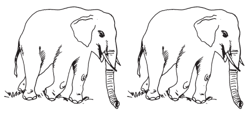	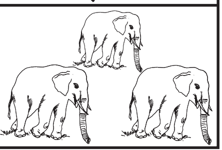

शून्यस्थानानि पूरयत -

तद्	सः	तौ	ते
यद्	यः	यौ	....
किम्	कः	....	के
सर्व	सर्वः	सर्वौ	सर्वे
इदम्	अयम्	इमौ	इमे

'एतद्' शब्दस्य पुंलिङ्गे - **द्वितीयाविभक्तिः**

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
एतम्	एतौ	एतान्

शून्यस्थानानि पूरयत -

तद्	तम्	....	....
यद्	....	....	यान्
किम्	....	कौ	....
सर्व	सर्वम्	....	....
इदम्	इमम्	इमौ	....

'एतद्' शब्दस्य पुंलिङ्गे - **तृतीयाविभक्तिः**

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
एतेन	एताभ्याम्	एतैः

शून्यस्थानानि पूरयत -

तद्	....	ताभ्याम्	....
यद्	....	....	यैः
किम्	केन	....	....
सर्व	सर्वेण	....	....
इदम्	अनेन	आभ्याम्	एभिः

'एतद्' शब्दस्य पुंलिङ्गे - **चतुर्थीविभक्तिः**

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
एतस्मै	एताभ्याम्	एतेभ्यः

शून्यस्थानानि पूरयत -

तद्	तस्मै	....	....
यद्	....	....	येभ्यः
किम्	कस्मै	....	केभ्यः
सर्व	....	सर्वाभ्याम्	....
इदम्	अस्मै	आभ्याम्	एभ्यः

'एतद्' शब्दस्य पुंलिङ्गे - **पञ्चमीविभक्तिः**

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
एतस्मात्	एताभ्याम्	एतेभ्यः

शून्यस्थानानि पूरयत -

तद्	तस्मात्	....	....
यद्	....	याभ्याम्	....
किम्	....	....	केभ्यः
सर्व	सर्वस्मात्	....	....
इदम्	अस्मात्	आभ्याम्	....

'एतद्' शब्दस्य पुंलिङ्गे - **षष्ठीविभक्तिः**

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
एतस्य	एतयोः	एतेषाम्

शून्यस्थानानि पूरयत -

तद्	तस्य	....	....
यद्	....	....	येषाम्
किम्	....	कयोः	....
सर्व	....	....	सर्वेषाम्
इदम्	अस्य	अनयोः	एषाम्

'एतद्' शब्दस्य पुंलिङ्गे - **सप्तमीविभक्तिः**

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
एतस्मिन्	एतयोः	एतेषु

शून्यस्थानानि पूरयत -

तद्	....	तयोः	....
यद्	....	....	येषु
किम्	....	कयोः	....
सर्व	....	....	सर्वेषु
इदम्	अस्मिन्	अनयोः	एषु

‘एतद्’ शब्दस्य नपुंसकलिङ्गे -

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
एतत् फलम्	**एते** फले	**एतानि** फलानि
	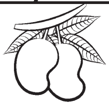	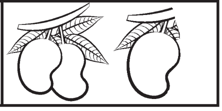

प्रथमाविभक्तिः	एतत् फलम्	एते फले	एतानि फलानि
तद्	तत्	ते	तानि
यद्	यत्	ये	यानि
किम्	किम्	के	कानि
सर्व	सर्वम्	सर्वे	सर्वाणि
इदम्	इदम्	इमे	इमानि

द्वितीयाविभक्तिः	एतत्	एते	एतानि
तद्	तत्	....	....
यद्	....	ये	यानि
किम्	....	....	कानि
सर्व	....	सर्वे	....
इदम्	इदम्	....	इमानि

तृतीयातः सप्तमीं यावत् पुंलिङ्गवत् -

पश्यत, लिखत -

‘एतद्’ शब्दस्य स्त्रीलिङ्गे - **प्रथमाविभक्तिः**

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
एषा माला	**एते** माले	**एताः** मालाः

तद्	सा	ते	ताः
यद्	या	ये	याः
किम्	....	के	....
सर्व	सर्वा	सर्वे	सर्वाः
इदम्	इयम्	इमे	इमाः

'एतद्' शब्दस्य स्त्रीलिङ्गे - **द्वितीयाविभक्तिः**

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
	एताम्	एते	एताः
तद्	ताम्	....	....
यद्	....	....	याः
किम्	....	के	....
सर्व	सर्वाम्	....	....
इदम्	इमाम्	....	इमाः

'एतद्' शब्दस्य स्त्रीलिङ्गे - **तृतीयाविभक्तिः**

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
	एतया	एताभ्याम्	एताभिः
तद्	....	ताभ्याम्	....
यद्	यया	....	....
किम्	....	....	काभिः
सर्व	सर्वया	....	....
इदम्	अनया	आभ्याम्	आभिः

'एतद्' शब्दस्य स्त्रीलिङ्गे - **चतुर्थीविभक्तिः**

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
	एतस्यै	एताभ्याम्	एताभ्यः
तद्	तस्यै	....	ताभ्यः
यद्	....	....	याभ्यः
किम्	कस्यै	....	....
सर्व	....	सर्वाभ्याम्	....
इदम्	अस्यै	....	....

'एतद्' शब्दस्य स्त्रीलिङ्गे - **पञ्चमीविभक्तिः**

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
	एतस्याः	एताभ्याम्	एताभ्यः
तद्	तस्याः	....	....
यद्	....	याभ्याम्	....

किम्	....	....	काभ्य:
सर्व	सर्वस्या:	....	....
इदम्	अस्या:	....	....

'एतद्' शब्दस्य स्त्रीलिङ्गे - षष्ठीविभक्ति:

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
	एतस्या:	एतयो:	एतासाम्
तद्	तस्या:	....	....
यद्	....	....	यासाम्
किम्	....	कयो:	....
सर्व	....	....	सर्वासाम्
इदम्	अस्या:	अनयो:	आसाम्

'एतद्' शब्दस्य स्त्रीलिङ्गे - सप्तमीविभक्ति:

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
	एतस्याम्	एतयो:	एतासु
तद्	....	तयो:	....
यद्	....	....	यासु
किम्	....	कयो:	....
सर्व	....	....	सर्वासु
इदम्	अस्याम्	अनयो:	....

१. योग्यपदेन शून्यस्थानं पूरयत -

उदा- (क) अध्यापक: <u>तं</u> पृच्छति । (तद् - पुं)

(ख) बालक: .... पश्यति । (एतद् - स्त्री)

(ग)भगिनी .... आह्वयति । (यत् - स्त्री)

(घ) .... मम माता अस्ति । (तद् - स्त्री)

(ङ) .... पुस्तकं पश्यतु । (एतद् - क्ली)

(च) अहं .... हस्तेन खादामि ? (किम्-पुं)

(छ) .... बालिकायै ददातु । (तद्)

(ज) अहं .... नेत्राभ्यां पश्यामि । (एतद्)

(झ) .... जनानां प्रयत्नः अस्ति । (सर्व)

(ञ) .... लेखन्याः वर्णः कृष्णः । (इदम्)

(ट) वानरः .... फलानि खादति । (तद्)

(ठ) देवः .... जनान् रक्षतु । (एतद्)

(ड) वयं पुस्तकस्य .... कथाः पठामः । (सर्व)

(ढ) .... हस्तयोः कार्यं किम् ? (इदम्)

(ण) .... वृद्धिः नास्ति (यत् - स्त्री)

२. **उदाहरणानुसारं शून्यस्थानानि पूरयत -**

एतद्,, तद् , इदम्

यथा- एतत् भवनं सुन्दरम् अस्ति ।

.... लोकयानेषु सम्मर्दः भवति ।

.... पुस्तकस्य मूल्यं वदतु ।

.... भवने जनाः सन्ति ।

.... पर्वतात् नदी वहति ।

.... नदीजलं निर्मलम् अस्ति ।

.... तरुणयोः आदर्शगुणाः सन्ति ।

.... मित्राय पत्रं लिखामि ।

.... नगरं पश्यामि ।

.... मित्राभ्यां सह अध्ययनं करोमि ।

.... काव्यस्य कर्त्ता कालिदासः ।

.... फेनकेन स्नानं करोमि ।

.... मित्रे स्तः ।

.... युवकेभ्यः क्रीडा रोचते ।

.... शिष्येषु गुरुः स्निह्यति ।

३. **उचितपदेन शून्यस्थानं पूरयत -**

यथा - अयं वृक्षः । <u>अस्य</u> वृक्षस्य फलं मधुरं भवति । (अस्य, अस्याः, तस्याः)

(क) ताः नर्त्तक्यः । .... नर्त्तकीनां नृत्यम् अद्य अस्ति । (एतेषाम्, एतासां, तासाम्)

(ख) तौ चतुरौ । .... चतुराभ्यां परितोषिकं ददामि । (एताभ्याम्, ताभ्यां, आभ्याम्)

(ग) सा नदी । .... नद्यां बहवः मकराः सन्ति । (तस्मिन्, तस्यां, एतस्याम्)

(घ) एते छात्राः । .... छात्रेषु कः चतुरः स्यात् । (एतेषु, एषु, तेषु)

(ङ) सः पर्वतः । .... पर्वतात् तिस्रः नद्यः प्रभवन्ति । (अस्मात्, तस्मात्, एतस्मात्)

(च) इमे शिक्षिके । .... शिक्षिकयोः पाठनेन छात्राः तुष्यन्ति । (अनयोः, एतयोः, एतासाम्)

(छ) ते शिक्षकाः । .... शिक्षकान् वयं प्रणमामः । (एतान्, इमान्, तान्)

(ज) तानि फलानि .... फलेभ्यः एकं भवान् नयतु । (ताभ्यः, तेभ्यः, एभ्यः)

(झ) ते घटाः । .... घटानां वर्णः समानः । (तासाम्, तेषाम्, एषाम्)

(ञ) इमाः नालिकाः । .... नालिकाभ्यः जलं स्रवति । (आभ्यः, एभ्यः, ताभ्यः)

(ट) अयं मार्गः । .... मार्गेण गच्छति चेत् नगरं प्राप्नोति ? (एतेन अनेन, अनया)

(ठ) इमे वाहने । .... वाहनयोः भवत्यै किं रोचते ? (अनयोः, एतासां, तयोः)

(ड) एताः शाटिकाः । .... शाटिकानां विन्यासः मनोहरः अस्ति । (आसाम्, एतासाम्, तासाम्)

(ढ) इयं मम लेखनी । .... लेखन्यै पञ्चविंशतिरूप्यकाणि अददाम् । (अस्मै, अस्यै, एतस्यै)

(ण) इमौ चषकौ । ...... चषकाभ्याम् अतिथिभ्यः फलरसं ददातु । (एताभ्याम्, आभ्याम्, एभ्याम्)

४. **उदाहरणं दृष्ट्वा प्रश्नान् लिखत -**

उदाहरणम् - शिक्षकः सुधाखण्डेन लिखति । प्रश्नः - शिक्षकः **केन** लिखति ?

छात्राः हस्ताभ्यां प्रणमन्ति । प्रश्नः - छात्राः **काभ्यां** प्रणमन्ति ?

(क) वैज्ञानिकाः सूक्ष्मदर्शकेन पश्यन्ति । प्रश्नः .... ?

(ख) गजाः पादैः चलन्ति । प्रश्नः .... ?

(ग) चटकाः चञ्चुभिः भक्षयन्ति । प्रश्नः .... ?

(घ) भ्रातरः वाहनैः भ्रमन्ति । प्रश्नः .... ?

(ङ) युवकः अङ्गुलिभ्यां शिशुं सूचयति । प्रश्नः .... ?

(च) देवाः भक्त्या प्रसन्नाः भवन्ति । प्रश्नः .... ?

(छ) पिता स्नेहेन वदति । प्रश्नः .... ?

(ज) वयं संस्कृतेन वदामः । प्रश्नः .... ?

(झ) त्वं कर्णाभ्यां शृणोषि । प्रश्नः .... ?

(ञ) भवन्तः कन्दुकेन क्रीडन्तु । प्रश्नः .... ?

(ट) बालिकाः लेखनीभिः लिखन्ति । प्रश्नः .... ?

(ठ) मीरा श्रद्धया भजनानि गायति । प्रश्नः .... ?

५. एकपदेन उत्तरं कुरुत -

(क) केषां सौन्दर्यम् एतं प्रदेशं मण्डयति ?

(ख) श्यामलतायाः मूलं किम् ?

(ग) प्रायतः कति जनाः कृषिद्वारा जीवन्ति ?

(घ) कृषकः केन भूमिं कर्षति ?

(ङ) एतस्य प्रदेशस्य प्रधानम् उत्पादनं किम् ?

(च) कदा कृषिकार्यस्य आरम्भः भवति ?

(छ) कैः क्षेत्रं रमणीयं भवति ?

(ज) कृषकः पण्यद्रव्याणि कुत्र आनयति ?

(झ) पण्यैः अस्माकं का रुचिकरी भवति ?

(ञ) कस्मै नमः ?

६. शून्यस्थानं पूरयत -

(क) .... ओडिशाप्रदेशः ।

(ख) .... श्यामलतायाः मूलं कृषकस्य श्रमः एव ।

(ग) .... नद्यः अस्मिन् प्रदेशे वहन्ति ।

(घ) हलं नाम .... ।

(ङ) धान्यम् एतस्य प्रदेशस्य .... उत्पादनम् ।

(च) अक्षयतृतीयातः .... प्रदेशे कृषिकार्यस्य प्रारम्भः भवति ।

(छ) कृषकः .... कष्टं करोति ।

(ज) पण्यद्रव्याणि .... आनयति ।

(झ) अतः .... कृषकाय नमः ।

(ञ) जयतु .... । जयतु .... ।

(सैनिकः, एषः, कृषकः, एतस्याः, एतस्मै, बहवः, विपणीम्, लाङ्गलम्, स्वयम्, प्रधानम्, एतस्मिन्)

७. मातृभाषया अनुवादं कुरुत -

(क) एतस्याः श्यामलतायाः मूलं कृषकस्य श्रमः एव ।

(ख) बहवः नद्यः अस्मिन् प्रदेशे प्रवहन्ति ।

(ग) नदी-प्रवाहात् एतस्याः भूमिः उर्वरा ।

(घ) धान्यम् एतस्य प्रदेशस्य प्रधानम् उत्पादनम् ।

(ङ) एषः श्रावणस्य वृष्टिद्वारा सिक्तः सन् कृषिकार्यं सम्पादयति ।

(च) शाकादिभिः क्षेत्रं रमणीयं भवति ।

(छ) पण्यद्रव्याणि विपणीम् आनयति ।

(ज) अतः एतस्मै कृषकाय नमः ।

(झ) जयतु कृषकः । जयतु सैनिकः ।

८. विक्षिप्तवर्णैः शब्दं रचयत -

उदाहरणम् - ता श्या म ल याः - श्यामलतायाः ।

(१) प्र शे दे	....	(२) भू ण च कः	....
(३) प्र न धा म्	....	(४) का ले शी त	....
(५) श्रा ण व स्य	....	(६) वि णी प म्	....
(७) री क चि रु	....	(८) न आ य ति	....

९. स्तम्भमेलनं कुरुत -

'क' स्तम्भः	**'ख' स्तम्भः**
कृषकस्य	प्रदेशम्
एतं	श्रमः
भूमिः	पण्यैः
हलं	लाङ्गलम्
एतैः	उर्वरा

(उदाहरणम् : एतं — प्रदेशम्)

●